

УДК 347.455:347.457

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.4.05>**Ірина Коваль,**

докт. юрид. наук, доцент,

декан юридичного факультету

Донецького національного університету імені Василя Стуса

Наталія Щербакова,

канд. юрид. наук, доцент,

доцент кафедри цивільного права і процесу

Донецького національного університету імені Василя Стуса

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ПОЗИКОДАВЦІВ У КРЕДИТНИХ ЗОБОВ'ЯЗАННЯХ

Статтю присвячено питанням захисту прав та інтересів позикодавців у кредитних зобов'язаннях, обґрунтуванню положень щодо вдосконалення чинного законодавства.

Обґрунтовано, що проценти, які кредитордавець (банк) очікує отримувати як плату за користування кредитом до моменту фактичного повернення кредиту, слід вважати «майном» у розумінні притиску статті 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року.

Доведено, що право вимоги на отримання процентів за користування чужими коштами слід відносити, по-перше, до категорії активів, які в майбутньому отримує кредитордавець, та щодо яких заявник може стверджувати про наявність у нього «правомірного очікування» ефективного отримання майнового права (в межах статті 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод), та; по-друге, є відповідним об'єктом права власності, набутого у відповідності до закону, захист якого гарантується статтею 41 Конституції України.

Аргументовано, що положення першого речення частини 1 статті 1050 Цивільного кодексу України створюють нерівні умови для позичальників у залежності від предмету договору позики, умов повернення позики. Застосування такого диференційованого підходу до грошових коштів та речей, визначених родовими ознаками, без відповідного підґрунтя з огляду на їх сутність/правовий режим у відносинах позики призводить до обмеження законних інтересів кредитора (банку) в разі невиконання договору, коли предметом договору виступають грошові кошти, та унеможливає отримати/стягнути проценти як плату за користування кредитом (частина 1 статті 1048 Цивільного кодексу України), нараховані за прострочений період (період після настання строку повернення кредиту до моменту його фактичного повернення).

Зроблено висновок, що тлумачення притиску першого речення частини 1 статті 1050 Цивільного кодексу України як такого, що передбачає у разі несвоєчасного виконання зобов'язання (повернення суми позики) застосування тільки статті 625 Цивільного кодексу України, не відповідає змісту правових гарантій, які закладені в статті 41 Конституції України щодо права кожного володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності, а також, що ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності; право приватної власності є непорушним.

Ключові слова: кредитні зобов'язання, суб'єкти кредитних зобов'язань, позикодавець, боржник, захист прав та інтересів, проценти, користування чужими коштами, майно, власність, правові очікування.

Постановка проблеми. Належне виконання кредитних зобов'язань має вагомий значення не тільки для товарно-грошового обігу між суб'єктами договірних зобов'язань та забезпечення їхніх майнових прав під час здійснення ними своєї діяльності, але й для ефективного функціонування кредитно-фінансової системи України загалом. Ура-

ховуючи поширену практику низької дисципліни виконання договірних зобов'язань, особливої актуальності набувають питання застосування до правопорушників заходів відповідальності за неналежне виконання грошових зобов'язань, які виникають на практиці [1, с. 257], зокрема проблема застосування положень про проценти.

Судова практика доволі тривалий час була усталеною щодо стягнення кредитором з боржника відсотків та пені в межах строку позовної давності (відсотки за три роки до моменту звернення з позовом до суду та неустойка за один рік до моменту звернення з позовом до суду)¹; вказувала на те, що наявність судового рішення про задоволення вимог кредитора, яке боржник не виконав, не припиняє правовідносини сторін кредитного договору, не звільняє боржника та поручителя від відповідальності за невиконання грошового зобов'язання й не позбавляє права на отримання штрафних санкцій, передбачених умовами договору та Цивільним кодексом України [2] (далі – ЦКУ)². Втім, у 2018 році Велика Палата Верховного Суду (далі – ВП ВС) кардинально змінила практику правозастосування щодо нарахування кредитором відсотків за кредитним договором, відступивши одразу від декількох правових позицій Верховного Суду України. Так, у Постанові від 28.03.2018 р. по справі № 444/9519/12 ВП ВС, витлумачивши в сукупності норми ст. ст. 526, 530, 610, 1048 та 1054 ЦКУ, дійшла висновку, що «Після спливу визначеного договором строку кредитування чи у разі пред'явлення до позичальника вимоги згідно з ч. 2 ст. 1050 ЦКУ право кредитодавця нараховувати передбачені договором проценти за кредитом припиняється. Права та інтереси кредитодавця в охоронних правовідносинах забезпечуються ч. 2 ст. 625 ЦКУ, яка регламентує наслідки прострочення виконання грошового зобов'язання (п. 91. постанови ВП ВС)».

В іншій Постанові від 04.07.2018 р. у справі № 310/11534/13-ц ВП ВС додатково зазначила таке: «Право кредитора нараховувати передбачені договором проценти за кредитом припиняється в разі пред'явлення до позичальника вимог згідно з ч. 2 ст. 1050 ЦКУ. Якщо за рішенням про звернення стягнення на предмет застави заборгованість за кредитним договором указана в такому рішенні в повному обсязі, кредитор має право на отримання гарантій належного виконання зобов'язання відповідно до ч. 2 ст. 625 ЦКУ, а не у вигляді стягнення процентів».

Крім того, ВП ВС у своїй Постанові від 23.05.2018 р. у справі 910/1238/17 в п. 6.20. додатково роз'яснила, що термін «користу-

вання чужими коштами» використовується у двох значеннях, які є різними за своїми правовими наслідками: 1) правомірне користування чужими коштами – одержання боржником (як правило, за плату) можливості правомірно не сплачувати кредитору борг протягом певного часу (застосуванню підлягає ч. 1 ст. 1048 ЦКУ) та 2) неправомірне користування чужими коштами – прострочення виконання грошового зобов'язання, коли боржник повинен сплатити гроші, але неправомірно не сплачує їх (застосуванню підлягає ч. 2 ст. 625 ЦКУ).

Втім, попри застосування судами всіх інстанцій висновків ВП ВС щодо нарахування відсотків кредитором після настання терміну повернення кредиту, у випадку пред'явлення позову або в разі дострокового припинення повернення кредиту деякі колеги суддів Верховного Суду у своїх справах вказані висновки не застосували [3], аргументуючи свою позицію договірним регулюванням кредитних відносин між сторонами договору (як-от: «нарахування процентів повністю і остаточно припиняється в день фактичного повернення кредиту в повному обсязі»³, «передбачено іншу домовленість, яка, на відміну від загального правила щомісячної виплати процентів лише в межах погодженого сторонами строку кредитування, встановленого абз. 2 ч. 1 ст. 1048 ЦКУ, допускає нарахування банком процентів за користування кредитом по день повного погашення заборгованості»⁴, «відповідно до п. 3.5 кредитного договору № 13-65-06/212, у випадку порушення позичальником встановленого п. 2.2 договору строку погашення отриманого кредиту позичальник надалі сплачує проценти за неправомірне користування кредитом, виходячи із процентної ставки в розмірі 36% річних»⁵).

Врешті-решт колегією суддів ВП ВС у Постанові від 04.02.2020 р. у справі № 912/1120/16 зазначено, що відносини щодо сплати процентів за одержання боржником можливості правомірно не сплачу-

¹ Постанова Верховного Суду України від 02.12.2015 р. у справі № 6-249ц15.

² Постанова Верховного Суду України від 23 вересня 2015 року у справі № 6-1206ц15, постанови ВСУ № 6-1252ц16 від 21 вересня 2016 року, № 6-1047ц16 від 06 липня 2016 року, № 6-1412ц16 від 07 вересня 2016 року, № 6-2096ц16 від 27 вересня 2016 року.

³ Постанова Касаційного господарського суду Верховного Суду від 10.10.2018 р. Справа № 910/750/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/review/77258136>; Постанова Касаційного господарського суду Верховного Суду від 14.04.2019. Справа № 910/22858/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/review/81971813>.

⁴ Постанова Касаційного господарського суду Верховного Суду від 13.12.2018 р. Справа № 913/11/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/review/78554227>

⁵ Постанова Касаційного господарського суду Верховного Суду від 05.03.2019 р. Справа № 5017/1987/2020. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/review/80366636>

вати кредитору борг протягом певного часу врегульовані ч. 1 ст. 1048 ЦКУ України, такі проценти є звичайною платою боржника за право тимчасово користуватися наданими йому коштами на визначених договором та законодавством умовах, тобто в межах належного та добросовісного виконання сторонами договірних зобов'язань, а не у випадках їх порушення (п. 6.23. постанови); у випадках, коли боржник порушив умови договору, прострочивши виконання грошового зобов'язання, за ч. 1 ст. 1050 ЦКУ України застосуванню в таких правовідносинах підлягає положення ст. 625 ЦКУ (п. 6.24. постанови). Також у п. 6.28 підкреслюється, що поведінка боржника не може бути одночасно правомірною і неправомірною, а тому, відповідно, й не може одночасно застосовуватись ч. 1 ст. 1048 ЦКУ та ч. 2 ст. 625 ЦКУ, тому за період до прострочення боржника підлягають стягненню проценти від суми позики (кредиту) відповідно до умов договору та ч. 1 ст. 1048 ЦКУ як плата за надану позику (кредит), а за період після такого прострочення підлягають стягненню річні проценти відповідно до ч. 2 ст. 625 ЦКУ як грошова сума, яку боржник повинен передати кредиторіві в разі порушення боржником зобов'язання, тобто як міра відповідальності за порушення грошового зобов'язання.

Окрім цього, ВП ВС зазначила, що: умова договору про право кредитора нарахувати відсотки, передбачені договором до моменту фактичного повернення кредиту, не надає кредитору право нарахувати відповідні відсотки після прострочення боржника; для нарахування відсотків за підвищеною ставкою після прострочення боржника необхідно зазначити в договорі, що такі відсотки є платою боржника за неправомірне користування грошовими коштами (пп. 6.32. – 6.36).

У цій справі ВП ВС відступила від висновку Верховного Суду, викладеного в постанові від 13 грудня 2018 року у справі № 913/11/18, щодо можливості нарахування банком відсотків за користування кредитом на день повного погашення заборгованості, якщо це передбачено відповідним договором. Не погодившись із такою позицією, АТ «Ощадбанк» звернувся з конституційною скаргою до Конституційного Суду України, в якій просив перевірити на відповідність Конституції України речення ч. 1 ст. 1050 ЦКУ [4]. З огляду на зазначене постає питання про відповідність ст. 41 Конституції України тлумачення ВП ВС положень ч. 1 ст. 1050 ЦКУ.

У науковій літературі проблематиці визначення правової природи процентів, їх застосування в договірних зобов'язаннях

приділяється чимало уваги. Серед науковців, які займалися такою проблематикою, варто назвати дослідження В. Белова, О. Беянович, Д. Лаврова, Л. Лунц, Л. Новосолової, О. Подцерковного, О. Печеного, А. Попова, Л. Тарасенко, Б. Хаскельберга, В. Хохлова, О. Шаповалової та інших. Проте неоднозначна судова практика, яка склалася за останні роки у справах щодо нарахування процентів по кредитних зобов'язаннях, відступлення ВП ВС від правових позицій Верховного Суду, потребує подальших досліджень щодо захисту прав та інтересів позикодавців.

Метою статті є обґрунтування положень щодо вдосконалення законодавства із захисту прав та інтересів позикодавців у кредитних зобов'язаннях; науково-теоретичне обґрунтування відповідності Конституції України положень частини 1 статті 1050 ЦКУ.

Виклад основного матеріалу. Із суті правовідносин, які складаються між кредитором (позикодавцем) та позичальником (ч. 1 ст. 1054 ЦКУ), випливає, що у кредитодавця, окрім права на повернення кредиту, ще й є право на одержання від позичальника процентів. Такі проценти виступають своєрідною платою за користування чужими грошовими коштами (капіталом), що мають властивість давати приріст у разі використання в майновому обороті. Проценти за кредитним договором нараховуються за користування наданими та такими, що підлягають поверненню грошовими коштами, тобто боржник користується грошима і сплачує кредитору за надану можливість отримання з них корисних властивостей, а процентний приріст є результатом природного розвитку договірної зобов'язання [5, с. 133].

Отже, правова природа процентів у кредитних правовідносинах полягає саме у своєрідній винагороді (платі) за користування чужими коштами. Власне «процент» є сотою частиною цілого (від лат. «*pro centum*» – сота доля, на сто), який, як такий, не має будь-якої правової сутності, це елементарний інструмент для математичних дій (у тому числі й у випадку необхідності розрахувати суму пені, яка має бути сплачена за прострочення виконання грошового зобов'язання, або суму штрафу, який також обчислюється у відсотках від суми невиконаного або неналежно виконаного зобов'язання) [6]. Правова сутність процентів виявляється тільки тоді, коли закон закріплює за боржником обов'язок сплатити проценти за користування не своїми грошима, в тому числі й у разі прострочення виконання зобов'язання. Саме

тоді проценти набувають форму відповідного еквіваленту, що обчислюється в грошових одиницях виміру, на які розраховує кредитор на момент укладення кредитного договору; це його реальний прибуток, який він отримає в майбутньому під час виконання кредитного договору.

Відповідно до абз. 2 ч. 1 ст. 1048 ЦКУ у разі відсутності іншої домовленості сторін проценти виплачуються щомісяця до дня повернення позики. У розумінні даної статті проценти є платою (відповідною винагородою) за користування чужими коштами, на яку розраховував кредитор на момент укладення договору. Відповідно до цієї норми нараховані кредитором проценти за період після настання строку повернення кредиту і до моменту його фактичного повернення також треба вважати відповідною платою за користування чужими коштами, оскільки якщо би кредит було повернуто вчасно, то повернуті грошові кошти кредитором використував би й надалі у своїх економічних інтересах, надаючи кредит іншим суб'єктам (позичальникам).

У Рішенні Конституційного Суду України від 22.07.2020 р. № 8-р(І)/2020 Конституційний Суд ураховує, що положення ст. 41 Конституції України кореспондуються з відповідними положеннями ст. 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, за якими кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном; ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права, а також бере до уваги прецедентну практику тлумачення Європейським судом з прав людини названих положень Першого протоколу (абзац другий підпункт 3.3. мотивувальної частини Рішення).

Банк, укладаючи кредитний договір з позичальником, розраховує на отримання процентів до моменту зарахування грошової суми, що позичалася, на банківський рахунок, а в разі прострочення – на отримання процентів за кредитом та грошових сум, передбачених ч. 2 ст. 625 ЦКУ. Банк сподівається на те, що матиме можливість реалізувати передбачене договором право на отримання процентів від користування кредитом, тому в цілях ст. 1 Першого протоколу таке законне сподівання можна вважати додатковою частиною майнових прав.

У досліджуваному випадку наявні всі підстави вважати, що проценти, які є відповідною платою (винагородою) за користування чужими коштами, можна віднести до

категорії активів, включаючи вимоги, щодо яких заявник може стверджувати про наявність у нього щонайменше «правомірного очікування» ефективного отримання майнового права (в межах ст. 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод). Правомірність такого очікування ґрунтується на правовій нормі абз. 2 ч. 1 ст. 1048 ЦКУ, якою передбачено, що у разі відсутності іншої домовленості сторін проценти виплачуються щомісяця до дня повернення позики.

Проценти, які кредитором (банк) очікує отримувати як плату за користування кредитом до моменту фактичного повернення кредиту, є прибутком, активом, який розраховує отримати кредитор (банк) на момент укладення договору. Такий актив характеризується економічною цінністю (здатність бути оціненим у грошовому еквіваленті), має цільове призначення (спрямований на отримання економічної вигоди).

Щоб скористатися захистом ст. 1 Першого протоколу, особа повинна мати хоч якесь право, передбачене національним законодавством, яке може вважатися правом власності з точки зору Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [7, с. 686]. Концепція «майна» [8, с. 128] в розумінні ст. 1 Першого протоколу до Конвенції має автономне значення, тобто не обмежується власністю на матеріальні речі та не залежить від формальної класифікації у внутрішньому праві: певні інші права та інтереси, що становлять активи, також можуть вважатися «правом власності», а отже, і «майном» [9].

Відповідно до практики Європейського суду з прав людини Конвенцією захищається не тільки право власності на наявне майно, а й легітимні очікування щодо набуття певного майна чи майнового права, зокрема право вимоги, до якого особа може стверджувати, що має принаймні легітимні очікування щодо ефективного здійснення права власності (§ 83 рішення у справі «Князь Ліхтенштейну Ганс Адамс II проти Німеччини» (Prince Hans-Adams of Lichtenstein II v. Germany) від 12 липня 2001 р.). Саме тому більшість вітчизняних та зарубіжних дослідників стверджують, що легітимні очікування становлять актив, економічний ресурс, тобто здатні оцінюватися в грошах [10, с. 176–177].

Проценти – це і є ті самі законні (правомірні) очікування, а економічна цінність такого активу (процентів) дозволяє віднести їх до категорії «майно» в розумінні ст. 1 Першого протоколу, враховуючи, що, по-перше, економічна цінність процентів може бути виражена в грошовому еквіваленті (це є реальна грошова сума, яка вже на момент

укладення договору прописана як істотна умова), по-друге, проценти наявні (вони становлять не майбутній об'єкт, а наявний, існуючий на момент укладення договору, на які особа законно сподівається, тобто такі законні очікування можуть бути визначені як «наявне майно, пов'язане з майбутнім майном»)⁶.

Крім того, слід зазначити, що практика ЄСПЛ виходить із того, що законні очікування мають бути не надуманими, а підтверджуватися національним законодавством або ustalеною практикою, або умовами укладеного договору, на що неодноразово зверталася увага науковцями [11, с. 220], так і ЄСПЛ (*Broniowski v. Poland*, рішення від 22.06.2004 р.; *Maurice v. France*, рішення від 06.10.2005 р.; *Belane Nagy v. Hungary*, рішення від 13.12.2016 р.). Власне, це і відрізняє законні (правомірні) очікування від звичайних очікувань у зазначенні надій, бажань, прагнень психологічного чи етичного характеру [12; 13, с. 117].

Європейський суд з прав людини застосовує у своїй практиці для вирішення питання щодо легітимності (виправданості) очікувань такі критерії: (1) наявність існування самого суб'єктивного майнового права (суть якого полягає в можливості вимагати від іншої особи сплати грошової суми – нараховані проценти за користування кредитом); (2) підтвердження існування законних очікувань національним законодавством або ustalеною практикою, або умовами укладеного договору; (3) підтвердження рішенням національного суду (не є обов'язковим, як стверджується в юридичній літературі [14, с. 377-470], оскільки у практиці ЄСПЛ є ціла категорія справ, у яких правова вимога боргу розглядається як законні очікування і без їх визнання рішеннями національних судів [13, с. 123]).

Отже, по-перше, проценти, які кредитодавець (банк) очікує отримувати як плату за користування кредитом до моменту фактичного повернення кредиту, відповідають ознакам «майна» в розумінні припису статті 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року згідно з практикою Європейського суду з прав людини. По-друге,

проценти слід вважати майном у широкому розумінні (коли під терміном «майно» розуміється не тільки конкретна річ, а й майнові права та обов'язки), а саме право вимоги на отримання процентів за користування грошовими коштами є активом, який у майбутньому отримує кредитодавець, і який можна вважати відповідним об'єктом права власності, набутого у відповідності до закону, та захист якого гарантується статтею 41 Конституції України.

Відповідно до приписів ч. 1 ст. 1048 ЦКУ кредитодавець (банк) у разі відсутності іншої домовленості має право на одержання від боржника процентів від суми позики щомісяця до дня повернення позики. У тлумаченні словосполучення «до дня повернення позики», вочевидь, йдеться про нарахування процентів як у період у межах установленого строку користування грошовими коштами, так і в прострочений період (період після настання строку повернення кредиту до моменту його фактичного повернення). Інакше законодавець вжив би інше формулювання, зокрема «до закінчення договору».

Втім, положення ч. 1 ст. 1050 ЦКУ закріплюють інший підхід. З буквального тлумачення цієї норми слідує, що якщо позичальник своєчасно не повернув суму позики, він зобов'язаний сплатити грошову суму відповідно до ст. 625 ЦКУ. Тобто законодавець чітко передбачає предмет вимоги до боржника, який прострочив виконання грошового зобов'язання, а саме стягнення суми боргу з урахуванням індексу інфляції за весь час прострочення, а також три проценти річних від простроченої суми.

Убачається, що в даних відносинах норма ч. 1 ст. 1050 ЦКУ має значення спеціальної відносно норми ч. 1 ст. 1048 ЦКУ і тому підлягає застосуванню, оскільки йдеться про правові наслідки порушення договору в разі несвоечасного повернення кредиту. При цьому виникає питання: чи не буде це порушувати законні права та інтереси добросовісної сторони (кредитора) в грошових зобов'язаннях, більш слабкої сторони в цих відносинах, не надаючи їй відповідного правового захисту, виключаючи право на отримання процентів за прострочений період і обмежуючись тільки можливістю отримати суму боргу з урахуванням інфляційних виплат і три проценти річних, і чи це буде адекватним правовим захистом?

Водночас слід звернути увагу, що згідно з ч. 1 ст. 1050 ЦКУ, якщо предметом договору позики виступають речі, визначені родовими ознаками, законодавцем застосовано інший принцип: позичальник, який несвоечасно повернув речі, зобов'язаний сплатити

⁶ Науковці зазвичай виділяють дві найважливіші та неодмінні ознаки майна в розумінні ст. 1 Першого Протоколу – це: 1) економічна цінність (вираження в грошовому еквіваленті) та 2) наявність (Карнаух Б.П. Поняття майна в контексті статті 1 Протоколу № 1 до Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Проблеми законності. 2016. Вип. 132. С. 205-214; Сліпченко А.С. Визначення поняття «майно» у праві ЄС та вітчизняному праві. Форум права. 2020. 61 (2). С. 122-130).

неустойку відповідно до статей 549–552, яка нараховується від дня, коли речі мали бути повернуті, до дня фактичного повернення позикодавцеві, незалежно від сплати процентів, належних йому відповідно до ст. 1048 ЦКУ. Тобто виходить, що в одному приписі ч. 1 ст. 1050 ЦКУ закладено різний підхід щодо правових наслідків порушення договору позичальником у залежності від предмету договору позики: якщо предметом договору позики виступають грошові кошти, то законодавець прямо вказує тільки на застосування ст. 625 ЦКУ (без врахування положень ч. 1 ст. 1048 ЦКУ); якщо предметом договору позики виступають речі, визначені родовими ознаками, то законодавець указує на застосування ст. ст. 549–552 ЦКУ «незалежно від сплати процентів, належних позичальникові відповідно до статті 1048 ЦКУ».

Крім того, важливо звернути увагу на ч. 2 ст. 1050 ЦКУ, яка передбачає, що якщо договором встановлений обов'язок позичальника повернути позику частинами (з розстроченням), то в разі прострочення повернення чергової частини позикодавцеві має право вимагати дострокового повернення частини позики, що залишилася, та сплати процентів, належних йому відповідно до ст. 1048 цього Кодексу. Убачається, що в ч. 2 коментованої статті йдеться про повернення позики (грошових коштів) позичальником із розстрочкою платежу. При цьому в такому разі позикодавцеві уже може вимагати сплати процентів, належних йому відповідно до статті 1048 ЦКУ.

Застосовування такого диференційованого підходу до грошових коштів та речей, визначених родовими ознаками, без відповідного підґрунтя з огляду на їхню сутність/правовий режим у відносинах позики призводить до обмеження законних інтересів кредитора (банку) у разі невиконання договору, коли предметом договору виступають грошові кошти, і, як наслідок, унеможливає (виходячи із приписів першого речення ч. 1 ст. 1050 ЦКУ) отримати/стягнути проценти як плату за користування кредитом (ч. 1 ст. 1048 ЦКУ), нараховані за прострочений період (період після настання строку повернення кредиту до моменту його фактичного повернення).

Отже, положення ст. 1050 ЦКУ в разі їх буквального тлумачення створюють нерівні умови для позичальників у залежності від предмету договору позики. Оскільки якщо предметом договору позики виступають грошові кошти, то як правові наслідки порушення договору застосовуються тільки вимоги за ст. 625 ЦКУ, а у разі, якщо предметом договору позики виступають речі, визна-

чені родовими ознаками, то застосуванню підлягають статті 549–552 незалежно від сплати процентів, належних позикодавцеві відповідно до ст. 1048 цього Кодексу. Представляється, що такі нерівні умови для позичальників у залежності від предмету позики, умов повернення позики створюють певний дисбаланс в умовах захисту інтересів слабкої сторони в даних відносинах, якою виступає позикодавець (банк).

Висновки

Обґрунтовано, що проценти, які кредитором (банк) очікує отримувати як плату за користування кредитом до моменту фактичного повернення кредиту, слід вважати «майном» у розумінні припису статті 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року згідно з практикою Європейського суду з прав людини.

Доведено, що право вимоги на отримання процентів за користування чужими коштами слід відносити, по-перше, до категорії активів, які в майбутньому отримує кредитором (банк), та щодо яких заявник може стверджувати про наявність у нього щонайменше «правомірного очікування» ефективного отримання майнового права (в межах ст. 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод), та, по-друге, є відповідним об'єктом права власності, набутого у відповідності до закону, захист якого гарантується статтею 41 Конституції України.

Зроблено висновок, що тлумачення припису першого речення ч. 1 ст. 1050 ЦКУ як такого, що передбачає в разі несвоєчасного виконання зобов'язання (повернення суми позики) застосування тільки ст. 625 ЦКУ, не відповідає змісту правових гарантій, які закладені в ст. 41 Конституції України щодо права кожного володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності, а також що ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності; право приватної власності є непорушним. У зв'язку із цим пропонується в речення 1 ч. 1 ст. 1050 ЦКУ після слів «цього Кодексу» додати такий зміст: *«яка нараховується від дня, коли грошова сума мала бути повернута, до дня її фактичного повернення позикодавцеві, незалежно від сплати процентів, належних йому відповідно до статті 1048 цього Кодексу».*

Запровадження зазначених положень створить рівні умови для позичальників у залежності від предмету та умов позики, відновить баланс інтересів позикодавців (банків) у кредитних відносинах, як наслі-

док, усуне існуючі суперечності, які мають місце в правозастосуванні, сприятиме покращенню інвестиційного клімату в державі та ефективному функціонуванню кредитно-фінансової системи України загалом.

Список використаних джерел:

1. Сальникова Г.І. Деякі проблемні питання застосування господарських санкцій за порушення договірних грошових зобов'язань. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2012. № 2 (9). С. 257–264.
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40. Ст. 356.
3. Будьоний В. Нюанси нарахування відсотків за кредитним договором. Розбираємось у деталях позиції Великої Палати Верховного Суду. URL: <https://budennyi.org.ua/2020/05/11/nyuansy-narakhuvannya-kredytorom-vidsotkiv-zakredytnym-dogovorom-rozbyraemos-u-detalyah-rozysiyi-velykoyi-palaty-verhovnogo-sudu/> (дата звернення: 09.03.2021).
4. Маємо сподівання, що КСУ поставить крапку в питанні нарахування відсотків. URL: <https://lhs.net.ua/ua/maemo-spodivannia-shcho-ksu-postavyt-krapku-v-pytanni-narakhuvannya-vidsotkiv-zastupnyk-nachalnyka-upravlinnia-stiahnennia-at-oshchadbank-pavlo-ponomarenko-ru-nadeemsia-chto-ksu-postavyt-tochku-v/> (дата звернення: 08.03.2021).
5. Печений О.П. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців) / за ред. проф. І.В. Спасибо-Фатєєвої. Харків : ФО-П Лисяк Л.С., 2012. Т. 7: Загальні положення про зобов'язання та договір. 736 с.
6. Беяневич О.А. Науковий висновок щодо застосування статей 217 Господарського кодексу України та 625 Цивільного кодексу України. URL: <https://coordynata.com.ua/naukovij-visnovok-sodo-zastosuvanna-statej-217-gospodarskogo-koдексу-ukraini-ta-625-civilnogo-koдексу-ukraini> (дата звернення: 18.02.2021).
7. Карс-Фріск М. Право на власність: питання імплементації статті 1 Першого протоколу до Європейської конвенції з прав людини. *Європейська конвенція з прав людини: основні положення, практика застосування, український контекст* / за ред. О.Л. Жуковської. Київ : ЗАТ «ВІПОЛ». 2004. С. 685-722.
8. Фулей Т.І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя : науко-методичний посібник для суддів. 2-ге вид. випр., допов. Київ, 2015. 208 с.
9. Рішення у справі «Іатрідіс проти Греції» (Iatridis v. Greece) від 25 березня 1999 р., заява № 31107/96, п. 54.
10. Жорнокуй Ю.М., Сліпченко С.О., Жорнокуй В.Г. Корпоративні правовідносини : монографія. Харків : ЕСКУС, 2021. 248 с.
11. Блажівська Н. Тлумачення поняття майна у практиці Європейського суду з прав людини. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 10. С. 219–223.
12. Srivastava A.K. Doctrine of “Legitimate Expectation” / J.T.R.I. JOURNAL. First Year, Issu 2 Year April June, 1995. URL: <http://www.ijtr.nic.in/article/art13.pdf>. (дата звернення: 22.02.2021).
13. Сліпченко С.О. Щодо розуміння законних очікувань як майна. *Правомірні очікування* : зб. ст. / за ред. І.В. Спасибо-Фатєєвої. Харків : ЕКУС, 2020. 250 с. С. 113–127.
14. Жорнокуй Ю.М. Корпоративні конфлікти в акціонерних товариствах: цивільно-правовий аспект : монографія. Харків : Право, 2015. С. 377–470.

Iryna Koval, Nataliia Shcherbakova. Theoretical and legal aspects of protecting the rights and interests of lenders in lending obligations

The article is devoted to issues of protection of the rights and interests of lenders in lending obligations, substantiation of the provisions on improving the current legislation.

It is substantiated that the interests that the lender (bank) expects to receive as a payment for the use of a loan until the actual return of the loan should be considered "property" in the understanding of the prescription of Article 1 of the First Protocol to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms in 1950.

It is proved that the right to receive interest on the use of foreign funds should be attributed, firstly, the category of assets that receive a lender in the future, and for which the applicant can assert about the existence of "legitimate expectations" of effective obtaining property rights (within the limits of the applicant. Art. 1 of the First Protocol to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms), and; secondly, it is an appropriate object of ownership acquired in accordance with the law, the protection of which is guaranteed by Article 41 of the Constitution of Ukraine.

It is argued that the provisions of the first sentence of Part 1 of Article 1050 of the Civil Code of Ukraine create unequal conditions for borrowers, depending on the subject matter of the loan agreement, the terms of loan return. Applying such a differentiated approach to monetary assets and things defined by generic features, without the relevant basis, taking into account their essence / legal regime in relations of the loan leads to limiting the legitimate interests of the lender (bank) in case of non-compliance with the contract, when the subject matter of the contract is monetary assets, and it is impossible to obtain / levy interest as

a payment for a loan (Part 1 of Article 1048 of the Civil Code of Ukraine), accrued for an overdue period (after the date of return of the loan until its actual return).

It is concluded that the interpretation of the prescription of the first sentence of Part 1 of Art. 1050 of the Civil Code of Ukraine as such, which involves in the event of untimely fulfillment of the obligation (return of the loan amount) of application only Art. 625 of the Civil Code of Ukraine, – does not correspond to the content of legal guarantees that are laid down in Art. 41 of the Constitution of Ukraine regarding the right of everyone to own, use and dispose of their property, the results of its intellectual, creative activity, as well as that no one can be unlawfully deprived of property rights; private property right is immutable.

Key words: credit obligations, entities of credit obligations, lender, debtor, protection of rights and interests, percentages, use of foreign funds, ownership, legal expectations.

